

Ἦθη και ἔθιμα των Ποντίων

ΜΟΘΟΠΩΡΟΝ ΣΤΟΝ ΠΟΝΤΟ

(Εποχή για αρραβώνες)

Ο μοθόπωρον ήταν η εποχή που γύριζαν οι ξενιτεμένοι **ξενιτάντ'** στις οικογένειές τους (ιδιαίτερα όσοι πήγαιναν σε κοντινά μέρη)

Ουλ' περιμέν' την άνοιξη

Κι η κόρ' το μοθοπώρι.

Τα' άθθα αθθούν την άνοιξη,

Κι η κόρ' το μοθοπώρι.

Στα μέρη που υπήρχαν ξενιτεμένοι, οι αρραβώνες τα **σουμάδα** γινόταν το φθινόπωρο (όταν γύριζαν μετά από το καλοκαίρι και την άνοιξη που έλειπαν).

ΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ

Οι πρόγονοι μας τόσο στον Πόντο όσο και στον ελλαδικό χώρο, παραμονή της εορτής των Ταξιαρχών δεν άφηναν τη νύχτα έξω από το σπίτι τα ρούχα που κρεμούσαν για στέγνωμα. Πίστευαν ότι βγαίνει ο αρχάγγελος Μιχαήλ και παίρνει τις ψυχές όσων τα ρούχα είναι κρεμασμένα εκτός του σπιτιού.

Οι Πόντιοι θεωρούσαν τον γάμο (χαράν) από τα μεγαλύτερα μυστήρια. Τα αγόρια παντρεύονταν 18 χρόνων και τα κορίτσια 15. Η επιλογή της νύφης ή του γαμπρού ήταν φροντίδα των γονιών, η μη συγκατάθεση των γονιών οδηγούσε συνήθως στην απαγωγή. Τα διαζύγια κι τα συνοικέσια ήταν σχεδόν άγνωστα. Η τέλεση του γάμου γινόταν από Ιανουάριο-Απόκρεω ή από 15 Αυγούστου έως τη νηστεία των Χριστουγέννων.

Χριστούγεννα- Πρωτοχρονιά

Ο χειμώνας που σε διάφορα μέρη του Πόντου λέγεται χειμός ή χειμωγκός περιλαμβάνει τους μήνες Δεκέμβριο-Χριστιαννάριτς, Ιανουάριο- Καλανταρτς

Φεβρουάριο- Κούντουρο Στον Πόντο ο χειμώνας ήταν πολύ βαρύς σταματούσαν οι εξωτερικές δουλειές και γύριζαν οι ξενιτεμένοι. Τα βράδια συνήθως τα περνούσαν σε σπίτια κάνοντας νυχτέρια ή βεγγέρες που στον Πόντο λέγονταν **παρακάθια**.

Μα πιο πολύ περίμεναν τα

Καλαντόφωτα για να κάνουν

τα διάφορα μυστήρια, βαφτίσια,

αρραβώνες, γάμους και άλλες γιορτές,

γιατί τότε ήταν όλοι μαζεμένοι

στο χωριό και έρχονταν οι ξενιτεμένοι.

Καλαντόφωτα έλεγαν τις γιορτές από τα Χριστούγεννα μέχρι τα Φώτα ή και Δωδεκαήμερο.

Την παραμονή των Χριστουγέννων σταματούσαν κάθε εξωτερική δουλειά και συμπλήρωναν τις ετοιμασίες για τη μεγάλη γιορτή.

Τη μέρα αυτή έβαζαν στο τζάκι το Χριστοκούρ' που ήταν αλλού από μηλιά αλλού από αχλαδιά αυτό ήταν ένα κούτσουρο κομμένο ειδικά για τα Χριστούγεννα και άναβε στο τζάκι συνέχεια και τις τρεις μέρες των Χριστουγέννων, που τις έλεγαν Χριστουήμερα. Την παραμονή το απόγευμα τα παιδιά έλεγαν τα κάλαντα και οι νοικοκύρηδες τα φίλευαν διάφορα καλούδια(δώρα). Η απόλυση γινόταν με την ανατολή του ήλιου και η ημέρα ήταν αφιερωμένη στην οικογένεια.

Όσο για το χριστουγεννιάτικο δέντρο στον Πόντο και ιδιαίτερα στην Αργυρούπολη και στα περίχωρα της αλλά και αλλού από την Παραμονή των Χριστουγέννων κρεμούσαν στο εικονοστάσι σταυρωτά κλαδιά φουντουκιάς ή καρυδιάς ή μόνο καρπούς. Σε άλλες περιοχές το δέντρο ήταν από πεύκο ή έλατο και το στόλιζαν (εκτός από καρπούς νωπούς) και με κλαδάκια ελιάς στα φύλλα της οποίας σφήνωναν λεφτοκάρυα(φουντούκια).Αλλού έβαζαν τσιμισίρ(τυξάρι).

Και ερχόταν ο Ιανουάριος-Καλαντάρτς. Έκαναν πάλι τις ίδιες ετοιμασίες όπως και την παραμονή των Χριστουγέννων.

Στο τζάκι έβάζαν τώρα ένα κούτσουρο κομμένο ειδικά γι αυτή την ημέρα που το έλεγαν Καλαντοκούρ' το οποίο ήταν από μηλιά ή αχλαδιά ανάλογα την περιοχή.

Τον Γενάρη γίνονταν και οι περισσότεροι γάμοι γιατί τότε επέστρεφαν οι ξενιτεμένοι νέοι και παράγγελναν στις αγαπημένες τους να τους περιμένουν.

<<Καλαντάρτζ και νέον έτος

Κόρ' θα παίρωσε οφέτος

Τα παιδιά όπως και τα Χριστούγεννα γύριζαν στα σπίτια και έλεγαν τα κάλαντα.

Σε μερικά χωριά την παραμονή της Πρωτοχρονιάς τα παιδιά καβαλώντας κλαδιά από μηλιά έμπαιναν στο σπίτι φωνάζοντας:

<<Χριστούγεννα και κάλαντα και Φώτα

Και καλός καιρός και καλοχρονιά και

Καλοκαρπία και αν ζουν ο πατέρας και η

Μητέρα και όλοι οι <<σπιτιανοί>> και ο νοικοκύρης τους έδινε φιλοδώρημα

Στην Τραπεζούντα τα παιδιά κρατώντας πολύχρωμα φανάρια έλεγαν τα κάλαντα <<Αρχιμηνιά , κι αρχή χρονιά κι αρχή καλός μας χρόνος>>

Σε άλλα μέρη την παραμονή της Πρωτοχρονιάς ο αρχηγός της οικογένειας άντρας ή γυναίκα <<εκαλαντίαζεν τ' οσπίτ'>> , σκόρπιζε δηλ. διάφορους καρπούς μέσα στο σπίτι λέγοντας <<αμον το ρούζ' νε αούτα τα καλά, αετζ' πα να ρούζ'νε απές σ' ο οσπίτ' ν' εμουν τα' ευλοιας και τα καλοσύνας>>.

Επίσης γυναίκες πήγαιναν δώρα στη βρύση του χωριού ή στο ποτάμι για να πάρουν το καλαντόνερο. Πήγαιναν και γύριζαν αμίλητες και με αυτό ράντιζαν το σπίτι και έπιναν λίγο για να έρθει η ευλογία στο σπίτι.

Το βράδυ της παραμονής Πρωτοχρονιάς στα σπίτια ήταν συγκεντρωμένα όλα τα μέλη της οικογένειας ή συγγενικά ή και φιλικά πρόσωπα.

Το τραπέζι το έστρωνε η νύφη κι αν δεν υπήρχε η πρωτοκόρη και ο αρχηγός της οικογένειας έδινε φιλοδώρημα

ΚΑΛΑΝΤΑ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ

Χριστός γεννέθεν, χαρά στον κόσμο
χα, καλή ώρα, καλή σ' ημέρα
Χα, καλόν παιδίν οψέ γεννέθεν
οψέ γεννέθεν, ουρανοστάθεν.

Το εγέννεσεν η Παναΐα
Το ενέστεσεν αϊ-Παρθένος.
Εκαβάλκεψεν χρυσόν πουλάρι
και εκατήβεν σο σταυροδρόμι.

Έρπαξαν άτόν οι χιλ' Εβραίοι
χίλ' Εβραίοι και μίρ' Εβραίοι.

Ασ' ακρέντικα κι άσ' στην καρδίαν
αίμαν έσταξεν, χολήν κι εφάνθεν.
ούμπαν έσταξεν και μύρος έτον μύρος έτον και μυρωδιά.

Εμυρίσταν ατ' ο κόσμον όλεν
για μυρίστ' άτό και σύ αφέντα. Σύ αφέντα, καλέ μ' αφέντα

Έρθαν τη Χριστού τα παλικάρια
και θυμίζνε το νοικοκύρη
νοικοκύρη μ και βασιλέα.

Δέβα σο ταρέζ και ελα στην πόρτας
δως μας ούβας και λεφτοκάρια
κι αν ανοίεις μας χαραν στην πόρτα 'σ.

(Καλα Χριστούγεννα και εις έτη πολλά)

ΚΑΛΑΝΤΑ ΠΡΩΤΟ ΧΡΟΝΙΑΣ

Αρχή κάλαντα κι αρχή του χρόνου κι αρχή του χρόνου.

Πάντα κάλαντα, πάντα του χρόνου πάντα του χρόνου.

Αρχή μήλων εν κι αρχή κυδών εν κι αρχή κυδών εν

Κι αρχή βάλσαμον το μυριγμένον το μυριγμένον.

Εμυρίστεν από ο κόσμος όλον ο κόσμος όλον.

Για μύριστ από και εσύ αφέντα καλέμ αφέντα.

Λύσον την κεσέ σ και δος παράδας και δος παράδας.

Κι αν ανιοιείς μας χαράν στην πόρτας σ χαράν στην πόρτας σ.

Ευχές Χρόνια Πολλά, πάντα και του χρόνου Καλή χρονία και σ όλα τα σπίτ(ι)α υείαν κι ευλοίαν

Οι καλικάντζαροι έβγαιναν και στον Πόντο το Δωδεκαήμερο

Στον πόντο τα πονηρά και ενοχλητικά αυτά πνεύματα αναφέρονται ως διαβόλ' , μαισάδες, μάισσες πέρηδες αλλά και << έμορφοι>> ή <<καλοί>>. Ειδικά στην περιοχή του Σταυρίν λέγονται ' πίζη(α)λα δηλαδή επίζηλα πνεύματα που εμφανίζονται πάνω στη Γη μόνο την περίοδο των Χριστουγέννων έως τα Φώτα

Η ποντιακή δοξασία θεωρεί τους καλικάντζαρους σαν στοιχειά παράδοξα που παρουσιάζονται με διάφορες μορφές: είτε σαν άνθρωπο, ζώα ή πουλιά. Σαν ζώα είχαν όλα τα κουσούρια ένα μάτι, κεφάλι αλλόκοτα, παράξενα φτερά παραμορφωμένα σώματα.

Αν έχουν ανθρώπινη μορφή είναι αδύνατοι, σκελετωμένοι, σιχαμεροί, άσχημοι. Άλλοι είναι πολύ ψηλοί με κοντό λαιμό , άλλοι νάνοι ,ε πού μακρύ λαιμό και μακριά χέρια. Όλοι τους έχουν μάτια μεγάλα που πετούν σπίθες δύο ή περισσότερα κέρατα, ουρά, νύχια μακριά και μυτερά στόμα μεγάλο με σαρκώδη χειλή ζωνρό κόκκινο χρώμα και δόντια μεγάλα και μυτερά.

Λέγεται ότι εμφανίζονται τις σκοτεινές νύχτες , πάντοτε σαν παράξενα φαντάσματα και τρομάζουν ιδιαίτερα τις γυναίκες και τα παιδιά. Ντυμένοι με άπλυτα βρόμικα και κουρελιασμένα ρούχα μπαίνουν στα καθαρά και γιορτινά σπίτια από τις καμινάδες, τα παράθυρα και τις κλειδαρότρυπες. Κλέβουν , σπάζουν, μαγαρίζουν αναποδογυρίζουν ό,τι βρουν μπροστά τους, χύνουν βαρέλια με λάδι ή κρασί.

Έξω από τα σπίτια σταματούν το νερό στις βρύσες ή τα διοχετεύουν αλλού.

Η δοξασία λέει ότι επιτίθενται όλοι μαζί πέφτουν όλοι όταν πέφτει ο ένας και αναρριχώνται σε δέντρα, τοίχους και βράχους. Παραμονεύουν τους ανθρώπους και προσπαθούν να τους κάνουν κακό. Το μόνο καλό είναι ότι είναι φοβητσιάρηδες.

Όπλο των ανθρώπων εναντίων τους είναι το φως ή η προσευχή. Γι' αυτό στα σπίτια των Ποντίων στην είσοδο τοποθετείται ένας σταυρός ή ένα εικόνισμα, ενώ τα φώτα και το τζάκι δεν σβήνουν καθ' όλη τη διάρκεια του Δωδεκαήμερου οι πόρτες και τα παράθυρα κλείνουν και τη νύχτα κανείς δε βγαίνει από το σπίτι αν δεν κρατάει φανάρι. Τα τρόφιμα από το φόβο των καλικάντζαρων σκεπάζονται και αποθηκεύονται.

Προληπτικά μέτρα έπαιρναν και για τους διαβάτες, έτσι πάνω στα σταυροδρόμια έκανα το σήμα του σταυρού.

Ποντιακά πασχαλινά έθιμα

Από το προηγούμενο βράδυ (πριν από την Καθαρή Δευτέρα) τα παιδιά φιλούσαν το χέρι του παππού, της γιαγιάς, του μπαμπά και της μαμάς. Αγκαλιάζονταν τα αδέρφια και φιλιόντουσαν. Την ημέρα της Καθαρής Δευτέρας οι πιστοί πήγαιναν στην εκκλησία, κοινωνούσαν, έπαιρναν αντίδωρο και από 'κει και πέρα όσοι άντεχαν κρατούσαν νηστεία για 40 μέρες. Τις τρεις πρώτες μέρες δεν έτρωγαν τίποτα και δεν έπιναν ούτε νερό. Τη Σαρακοστή τα καφενεία ήταν ανοιχτά, ο κόσμος πήγαινε, αλλά δεν χόρευε κανένας. Κάθε Παρασκευή πήγαιναν στην εκκλησία στους Χαιρετισμούς.

Ένα ποντιακό έθιμο της Κυριακής των Βαΐων ήταν και το *βάεμαν*. Το απόγευμα του **Σαββάτου του Λαζάρου** σε ορισμένες περιοχές του Πόντου τα παιδιά κρατώντας ένα ανθισμένο κλαδί λεύκας και ένα καλαθάκι για να βάζουν μέσα τα αυγά που θα μάζευαν, γυρνούσαν τα σπίτια ψάλλοντας την Ανάσταση του Λαζάρου και οι νοικοκυρές τους έδιναν κουλούρια (τα «κερκέλια»), που τα περνούσαν στο κλαδί της λεύκας, αλλά και αυγά. Στα περισσότερα όμως μέρη του Πόντου το «βάεμαν» γινόταν την Κυριακή μετά την εκκλησία. Στα Κοτύωρα τα παιδιά έψελναν και έλεγαν:

Βάι-βάι των Βαγιών

σέν' κερκέλ' κι εμέν ωβόν.

Ενώ στην

περιοχή της Ματσούκας τα παιδιά τραγουδούσαν :

Βάια βάια το βαί

τρώμε οψάρια και χαμψίν

και

την απάν τηνΚερεκλήν

τρώμε βούτυρον

τυρ'ιν

Αντί για το κλαδί, τα κουλούρια περνιόνταν καμιά φορά σε σπάγκο, που η μια άκρη του ήταν δεμένη πίσω στη μέση των παιδιών και η άλλη ελεύθερη για το σκοπό αυτόν. Κάθε κουλούρι που περνούσε από το σπάγκο πήγαινε έτσι πίσω στην πλάτη του παιδιού.

Τη **Μεγάλη Πέμπτη** οι νοικοκυρές έφτιαχναν τσουρέκια και έβαφαν αυγά. Τα αυγά τα έβαφαν με κρεμμυδόφυλλα. Έπαιρναν φλούδες από κρεμμύδια και τούλι από μπομπονιέρες και το έκοβαν έτσι ώστε να μπορούν να δέσουν τα αυγά. Έπειτα κάλυπταν το αυγό με κρεμμυδόφυλλα και το έβαζαν να βράσει για δέκα λεπτά σε ξίδι και νερό. Μετά τη βράση έβγαζαν την κλωστή που τα είχαν δέσει και έτσι σχηματιζόταν πάνω στα αυγά διάφορα σχέδια και αποχρώσεις. Ύστερα τα σκούπιζαν και τα άλειφαν με λάδι.

Τη **Μεγάλη Παρασκευή** δεν έτρωγαν «ούτ' ελάδ'». Το μοιρολόγι της Παναγίας ήταν λαϊκός θρήνος της Μεγάλης Παρασκευής, αφιερωμένος στον ψυχικό σπαραγμό που της προκάλεσαν τα Πάθη

*Δέντρον, δέντρον ξεφάντωντον,
δέντρον ξεφαντωμένον,
σην κόρφαν κάθεσαι ο Χριστόν,
σην ρίζα η Παναΐα,
σ' άκρας κάθουν οι άγγελοι,
σα φύλλα οι προφητάδες
κι έψαλναν κι επροφήτευαν
και του Χριστού τα πάθη.
Ψάλλ' ο Μωυσής,
ψάλλ' ο Δαβίδ,
ψάλλ'νε κι οι προφητάδες,
ψάλλε κι εσύ Ιάκωβε και αδελφέ Κυρίου,
ψάλλε κι εσύ Παράδεισε μετά των αρχαγγέλων.
Σήμερον μαύρος ουρανός,
σήμερον μαύρ' ημέρα,
σήμερον όλοι θλίβονται και τα βουνά λυπούνται,
σήμερον έβαλαν βουλήν οι άνομοι Εβραίοι,
οι άνομοι και τα σκυλά οι τρισκαταραμένοι
για να σταυρώσουν τον Χριστόν, τον πάντων βασιλέα.*

Το μοιρολόγι της Παναγίας το τραγουδούσαν τα κορίτσια, κυρίως, το μεσημέρι της Μεγάλης Παρασκευής, συγκεντρωμένα σε μικρές ομάδες μπροστά στον επιτάφιο.

Το **Μεγάλο Σάββατο**, έτρωγαν ελαφρά το βράδυ (πλακίν με τ' αβλούκα, κορκοτέναν, σιρβάν κτλ.) και κοιμούνταν νωρίς για να μπορέσουν να ξυπνήσουν εύκολα. Το σπίτι είχε ήδη ετοιμαστεί από τη Μεγάλη Πέμπτη, όταν γινόταν και το *αποδράνισμαν των μπακιρικών* (το τρίψιμο - καθάρισμα). Τα ρούχα περίμεναν τα μέλη της οικογένειας καθαρά και φροντισμένα. Όλοι όφειλαν να φορέσουν τα καλύτερά τους, για να φανεί ο πανηγυρικός χαρακτήρας της γιορτής. Εξυπακούεται ότι ολόκληρη τη Μεγάλη Εβδομάδα τα αντρόγυνα απέφευγαν τους καβγάδες και τις προστριβές κι οι μάνες πρόσεχαν πώς μιλούσαν στα παιδιά τους, για να *μη κολατίγουνταν* (να μην κολαστούν). Οι άντρες φορούσαν *ποτίνα, σαάκ παλτόν, με κατιφεδέναν γιαχάν*. Οι γυναίκες *ζουπούνας, μεταξωτά φοτάδας, λαχόρ', κοντογούνα, σαλβάρια, λουστρίνα κουντούρας*. Στο κεφάλι, την *τάπλαν* με

τα *φουλιρία*. Πάνω σα καμίσα, χρυσή αλυσίδα με την ώραν. Φυσικά, η ενδυμασία αυτή συνηθιζόταν στις μεγάλες πόλεις και από τις γυναίκες των εύπορων οικογενειών.

Το «Χριστός Ανέστη», που έλεγε ο παπάς, πάντοτε συνοδευόταν από τον ήχο που έβγαζαν τα πιστόφα, τα ρεβόλα και τα άλλα όπλα που βροντούσαν, για να διαλαλήσουν το ότι αναστήθηκε ο Χριστός. Μετά την είσοδο του ιερέα στην εκκλησία, η λειτουργία συνεχιζόταν ως το πρωί και κανείς βέβαια δεν έφευγε. Τα παιδιά στο προαύλιο τσούγκριζαν τα αυγά (το τσούγκρισμα διαρκούσε και τις τρεις ημέρες του Πάσχα: την πρώτη μέρα τσούγκριζαν με το μυτίν, τη δεύτερη με τον κώλον και την Τρίτη με την κοιλίαν). Έπειτα από τη μετάληψη και την απόλυση της εκκλησίας, επέστρεφαν στο σπίτι οικογενειακά, προσπαθώντας να διατηρήσουν το φως της λαμπάδας για να ανάψουν μ' αυτό την καντήλα. Συχνά προσκαλούσαν στο σπίτι συγγενείς ή φίλους, για να φάνε μαζί. Το τραπέζι ήταν γεμάτο φαγώσιμα, μη νηστίσιμα. Σημειώνεται ότι το σουβλιστό αρνί δεν συνηθιζόταν στον Πόντο.

Το επόμενο πρωί, μόλις τέλειωνε η εκκλησία, έβαζαν τραπέζι κι έτρωγαν όλοι μαζί ως το μεσημέρι. Την πρώτη μέρα του Πάσχα τα καφενεία ήταν κλειστά. Όλος ο κόσμος ήταν έξω από τα σπίτια και τσούγκριζαν αυγά. Οι μεγάλοι, σε ομάδες τριών-τεσσάρων ατόμων πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι μαζί με μια λύρα, χόρευαν, τσούγκριζαν αυγά, τους κερνούσαν ούζο και μετά έφευγαν. Ερχόταν η δεύτερη Ανάσταση, η ώρα 12:00 το μεσημέρι. Πήγαινε πάλι ο κόσμος στην εκκλησία. Έπειτα όλο το χωριό μαζευόταν στην κεντρική πλατεία ή μπροστά στο σχολείο και χόρευαν. Το απόγευμα, μετά τη δεύτερη Ανάσταση, άρχιζαν οι ανταλλαγές επισκέψεων. Οι νοικοκυρές πρόσφεραν στους επισκέπτες ρακί με μεζέ φούστορον, τυρί κτλ. Οι επισκέψεις συνεχίζονταν ως το βράδυ.

Το Πάσχα συνήθως επέστρεφαν και οι ξενιτεμένοι (ξενιτάντ') ή όσοι κάτοικοι χωριών ήταν εγκατεστημένοι σε πόλεις και γύριζαν στις πατρίδες τους, για να περάσουν την ημέρα της Λαμπρής με τους συγγενείς τους.

Οι τρεις μέρες της Λαμπρής στον Πόντο λέγονταν *λαμπροήμερα*. Σε όλα τα σπίτια το τραπέζι ήταν στρωμένο με πασχαλινά φαγώσιμα, και ιδιαίτερα με κόκκινα αυγά και λαμπροκουλούρες. Στα χωριά, μετά τα οικογενειακά τραπέζια της πρώτης ημέρας, τη δεύτερη ημέρα στήνονταν χοροί και γλέντια στα αλώνια ή σε ανοιχτούς χώρους κι εκεί με τη συνοδεία της λύρας χόρευαν και τραγουδούσαν (το ομάλ', τη Τρυγώνας, το λαγκευτόν). Σε όσους τόπους συνηθιζόταν το έθιμο του Ιούδα, το σχετικό ομοίωμα καιγόταν μετά τη δεύτερη Ανάσταση.

Κουσκουβάρα :Ένα ιδιαίτερο ποντιακό έθιμο

Όταν το καλοκαίρι υπήρχε ξηρασία οι Πόντιοι επιχειρούσαν να προκαλέσουν βροχή.

Έτσι έπαιρναν δυο κοριτσάκια τα έντυνα με κουρελιασμένα ρούχα και τα γερνούσαν από σπίτι σε σπίτι τραγουδώντας:

-Κουσκουβάρα νε ιστέρ;

-Αλλαχτάν γιαμούρ ιστέρ

(τι θέλει η κουσκουβάρα;-Θέλει βροχή από το Θεό)

Σε κάθε σπίτι η νοικοκυρά έριχνε πάνω στα κοριτσάκια συμβολικά λίγο νερό, ενώ παράλληλα τα έδιναν φιλοδώρημα αυγά ή χρήματα. Άλλες φορές έφτιαχναν μια κούκλα(σκιάχτρο)από πανιά κουρέλια και την γυρνούσαν από σπίτι σε σπίτι.

ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Τα έθιμα του γάμου, τόσο για την προετοιμασία του, όσο και για την τέλεσή του ποικίλουν μεταξύ των ποντίων. Τα βασικά χαρακτηριστικά του γάμου διατήρησαν τόσο οι έλληνες του Πόντου, όσο και οι έλληνες του Καυκάσου στις νέες τους πατρίδες.

Πιο συνηθισμένος είναι ο όρος «χαρά» και λιγότερο όρος «γάμος» γιατί υπογράμμιζε με ακρίβεια το χαρμόσυνο γεγονός των ανθρώπων. Στην ποντιακή διάλεκτο παραμένει και θα παραμένει σε χρήση ο όρος «χαρά» ή «χαράντας», αλλά και «στεφανώματα».

Η ημερομηνία του γάμου οριζόταν με το «λογόπαρμαν» ή «λογοκόψιμον», αλλιώς και «ψαλάφεμαν». Οι γονείς και στενοί συγγενείς του γαμπρού, μαζί και ο δεξάμενος (ο νονός του γαμπρού) επισκέπτονταν το σπίτι της νύφης για να πάρουν τη συγκατάθεση των γονιών της, αλλά και να ορίσουν την ημερομηνία του γάμου. Κατάλληλη χρονική στιγμή για το γεγονός αυτό ήταν το Σαββατόβραδο. Σε ορισμένα μέρη οι συγγενείς του γαμπρού πήγαιναν τρεις φορές στο σπίτι της νύφης για να δοθεί η συγκατάθεση, «ο λόγος» των γονέων της. Στην ανταλλαγή μάλιστα των δακτυλιδιών που γινόταν την πρώτη Κυριακή μετά το «λόγο» καλεσμένος ήταν και ο ιερέας του χωριού.

Η βασική διαδικασία αρχίζει το Σάββατο το βράδυ. Παλιότερα γινόταν δυο αντίστοιχα γλέντια στο σπίτι του γαμπρού και της νύφης. Κατά τη διάρκεια του γλεντιού έφτανε ο κουμπάρος με λίγους συγγενείς του γαμπρού. Τότε έβγαιναν οι συγγενείς της νύφης, κυρίως γυναίκες με πιατέλα στα χέρια (περιείχε συνήθως κοτόπουλο) και τσίπουρο, για να καλωσορίσουν τον κουμπάρο. Όλοι οι συγγενείς της νύφης έφταναν στο σπίτι της. Το γλέντι συνεχιζόταν ως αργά τη νύχτα με το λάλημα της ποντιακής λύρας.

Ανήμερα του γάμου οι προετοιμασίες κορυφώνονταν τόσο στο σπίτι της νύφης, όσο και στου γαμπρού. Οι ελεύθερες κοπέλες, συγγενείς και φίλες της νύφης, παλαιότερα τη στόλιζαν και τη φρόντιζαν. Νυφιάτικα τραγούδια που απηύθυναν στη νύφη κατά την προετοιμασία της:

Σήμερα μαύρος ουρανός,

σήμερα μαύρ' ημέρα,

σήμερα θα χωρίζονταν

μάνα και θυγατέρα.

Οσήμερα το κόρασον

- Ντο είχες, κόρη, κι άργεες,

ντο είχες κι εργοπόρνες;

- Είχα τον κύρη μ' τον καλόν

και χωρισάν' κι επαίρνα.

- ντο είχες, κόρη, κι άργεες,

*δύο καρδόπα έχει
τ' έναν αφήνει σοι' κυρού
και τ' άλλο παιρ' και πάγει.
Οσήμερον το κόρασον
δύο πορτόπ' ανοίγει,
τ' έναν ανοίγει και ν' εμπαιν',
τ' άλλο σπαλεί και πάγει.
Άφσον κόρη, την μάναν σου
και ποίσον άλλεν μάναν.
Άφσον, κόρη, τον κύρη σου
και ποίσον άλλον κύρη.
Άφσον, κόρη, τα' αδέλφα σου
Και ποίσον άλλ' αδέλφα.*

*ντο είχες κι εργοπόρνες;
- Είχα τα' αδέλφα μ' τα καλά
και χωρισιάν' κι είχα.
Τίμα, κόρη, την πεθερά σ',
να είσαι τιμημέντσα,
τίμα, κόρη, την πεθερά σ',
να είσ' αγαπημέντσα.
Κόρη, μάθα την αγρυπνιάν
και την κακοπειρίαν
αύριο θα πάς σοι πεθερού σ',
να είσαι μαθαιμέντσα.*

Τα ανύπαντρα κορίτσια έγραφαν αλλά και γράφουν το όνομά τους κάτω από το παπούτσι της νύφης και ανυπομονούν να δουν αν θα σβήσει, ένδειξη ότι θα παντρευτούν σύντομα και αυτές.

Οι συγγενείς μέσα και έξω από το σπίτι έστηναν ένα γλέντι πριν ξεκινήσει η πομπή του γάμου. Αν η νύφη και ο γαμπρός ήταν από το ίδιο μέρος τότε ξεκινούσε η συνοδεία του γαμπρού (του γαμπρού τ'αλάι) για το σπίτι της νύφης. Η πορεία γινόταν με τα πόδια με τη συνοδεία οργάνων και κυρίως της ποντιακής λύρας χορεύοντας .

Αν η νύφη ήταν από άλλο μέρος η γαμήλια πομπή γινόταν έφιππη.

Στην είσοδο του σπιτιού έβγαιναν οι συγγενείς της νύφης και εμπόδιζαν την πρόσβαση του κουμπάρου και των συγγενών του γαμπρού μέσα στο σπίτι. Τότε γυναίκες, συγγενείς της νύφης, έβγαιναν με δίσκους στα χέρια και πρόσφεραν μεζέδες στον κουμπάρο και στο γαμπρό. Μια πιατέλα με κότα βραστή στολισμένη με κορδέλες ή κεριά συνοδευόμενη με τσίπουρο για τον κουμπάρο και μια πιατέλα με φούστορον (ομελέτα) για το γαμπρό. Πρόσφεραν το φούστορον στο γαμπρό ρωτώντας : «γάμπρε, φούστορον τρως;»

Όταν ο κουμπάρος κατόρθωνε να μπει τελικά στο σπίτι της νύφης τα συγκόρτσια της (οι φιλενάδες της) ζητούσαν εύρετρα για να παραδώσουν το παπούτσι της που το είχαν κρύψει νωρίτερα. Κάποιος φώναζε : «κρύψτεν το παπούτσ'». Τότε άρχιζε ένας σύντομος διάλογος της νύφης. Έλεγαν στον κουμπάρο : «παπούτσ' κι' έχ'». «και που ναι το παπούτσ';» «εύρικον ατό». «και που θα βρίκατο». «βρέτε το εσείς». Τότε ο κουμπάρος έβγαζε και δώριζε ένα χρηματικό ποσό, και ο αδελφός της νύφης έβγαζε το κρυμμένο παπούτσι για να φορέσει η νύφη. Όταν πια

τελείωναν όλα τα απαιτούμενα έθιμα έβγαινε η νύφη από το πατρικό της με τη συνοδεία της παρανύφ'σας και του αδελφού της. Η παρανύφ'σα ήταν η γυναίκα που συνόδευε τη νύφη απ' τη στιγμή που την έπαιρνε η συνοδεία του γαμπρού ως τη Δευτέρα το πρωί, που τελείωνε ο γάμος. Παρανύφ'σα ήταν συνήθως η αδελφή του πατέρα της νύφης ή η αδελφή της μητέρας της νύφης ή μεγαλύτερη από τις αδελφές τις ή ακόμα και η νονά της. Αυτή η γυναίκα θα συνόδευε τη νύφη πριν από το γάμο στην αγορά των νυφικών και των κοσμημάτων. Στην εκκλησία φρόντιζε τη νύφη : σκούπιζε τον ιδρώτα του προσώπου, τα δάκρυα της, όταν έκλαιγε και μετά στο σπίτι του γαμπρού, φρόντιζε το φαγητό και το ποτό της μες στο «νυφείον» όπου η νύφη. Το βράδυ της Κυριακής αυτή θα κοιμόταν μαζί με τη νύφη. Την προετοιμάζε για τη νυφική παστάδα και της έδινε οδηγίες για τα πρώτα καθήκοντα της στο νέο σπιτικό.

Αφού έπαιρναν από το σπίτι της τη νύφη με τους συγγενείς της «το νυφέπαρμαν» συνέχιζαν με τα πόδια για το ναό.

Ο χρόνος διάρκειας της πομπής «γαμόστολος» ή «ψικ» ποίκιλε ανάλογα με την απόσταση που είχε ο ναός , αλλά και με τη διάθεση για χορό και ποτό που είχαν οι συγγενείς καθώς χόρευαν μπροστά στη νύφη και στο γαμπρό και καθυστερούσαν την πομπή. Στην πομπή οι συνοδοί του γαμπρού και της νύφης δημιουργούσαν έναν κλοιό γύρω τους το λεγόμενο «σέρεμαν» για να μην εισχωρήσει κανείς. Αποτελούσε κακό σημάδι για τη νέα ζωή του ζευγαριού η διέλευση άλλων προσώπων ανάμεσα από την πομπή τους.

Στα χωριά το έθιμο αυτό είναι πιο συχνό και οι συγγενείς της νύφης παρεμβάλουν στο δρόμο εμπόδια για να τη δυσκολέψουν. Παράδειγμα το δέσιμο του σχοινιού «απλώστε το σκοινίν» σε στενά σημεία από όπου θα περνούσε η πομπή. Τονίζουν μ' αυτό τον τρόπο πως δίνουν στο γαμπρό πολύτιμο στοιχείο της ζωής και ζητούν αντίτιμο χρηματικό ποσό για να λύσουν το εμπόδιο.

Πριν από τη στέψη σε παλαιότερες εποχές ο ιερέας απηύθυνε στο γαμπρό το ερώτημα : «αγαπάς ατέν;» (την αγαπάς) και προς τη νύφη το ίδιο ερώτημα «αγαπάς ατόν;». Με την καταφατική απάντηση των δύο προχωρούσε στη στέψη. Κατά τη διάρκεια της στέψης η νύφη όφειλε να καμαρώνει κάτω από το πέπλο της , τη λεγόμενη «καμάρα» ή «καμαρωτέρ». Αυτή ήταν μεταξοϋφαντη λευκή καλύπτρα μαζί με κοσμήματα και στο στολίδια. Η νύφη στεκόταν σχεδόν ακίνητη κάτω από την «καμάρα» (το πέπλο) και δεν έστρεφε το κεφάλι ούτε δεξιά, ούτε αριστερά. Μάλιστα μετά το γάμο γινόταν θέμα σχολιασμού «το καμάρωμα» της νύφης, αν αυτή είχε βάλει όλη την τέχνη της για να παραμείνει δίπλα στο γαμπρό με σοβαρότητα και αξιοπρέπεια.

Μετά τα στεφανώματα η γαμήλια πομπή παλαιότερα πορεύονταν στο σπίτι του γαμπρού όπου η μάνα του υποδεχόταν τη νύφη της με τη φράση «έλα καλέσσα οικοκυρά...να είσαι στερεωμέντσα και προκομέντσα». Τη φιλούσε και τη δώριζε χρυσαφικά. Τότε η νύφη έσπαζε ένα πιάτο στην είσοδο του σπιτιού . Εκεί άρχιζε το «τσουμπούς» (το γλέντι) με όλα τα προετοιμασμένα εδέσματα, για τα οποία φρόντιζαν οι γυναίκες συγγενείς του γαμπρού. Τα όργανα , όπως η ποντιακή λύρα, το νταούλι και το κλαρίνο ηχούσαν ως το ξημέρωμα και οι προσκεκλημένοι δεν κουράζονταν να χορεύουν. Ο χορός συνοδεύονταν με τραγούδι και άφθονο ποτό. Στους καυκάσιους πόντιους (σήμερα στην περιοχή του Κιλκίς) επικρατεί το έθιμο του δωρίσματος «χάρισμα» στους νιόπαντρους κατά τη διάρκεια του γαμήλιου γλεντιού. Όλοι οι συγγενείς και οι φίλοι ανταποκρίνονταν στο κάλεσμα που τους απηύθυνε ένας βροντόφωνος «ο τελάλης» για τη συγκέντρωση των δώρων «φέρτε , φέρτε, φέρτε, και το πισ' πα μ' έρτε. Εκατόν, δακόσα , χίλια πεντακόσια» «ο τάδε Χαρίζ' στον γαμπρόν και ση νύφεν Ο Θεός ν' αξιών' ατόν και σα παιδί' ατ.». Το νιόπαντρο ζευγάρι συγκεντρώνει ένα σεβαστό ποσό για το ξεκίνημα της καινούργιας ζωής . Μετά τα μεσάνυχτα και μετά το χάρισμα τηρούσαν ένα άλλο έθιμο. Το «θήμιγμα ή θήμισμα» ήταν πιο πολύ έθιμο παρά χορός. Πρόκειται για έναν κύκλο χορού που τον αποτελούσαν επτά μονοστέφανα ζευγάρια , ανδρόγυνα δηλαδή που έχουν έρθει σε πρώτο γάμο, και ένας επιπλέον χορευτής. Στο χορό μπαίνει και το νιόπαντρο ζευγάρι με τον κουμπάρο και την κουμπάρα την παραμφ'σα, αν υπάρχει. Στη μέση του χορού βρίσκονταν τα όργανα, συνήθως ο λυράρης, παίζοντας και τραγουδώντας, και ο παπάς με το θυμιατό του θυμιάζοντας τους νεόνυμφους και τους χορευτές. Η παρουσία του παπά σιγά σιγά εγκαταλείφθηκε εδώ στη Ελλάδα, εκεί όπου διατηρείται το έθιμο. Κατά τη διάρκεια του τραγουδιού και του χορού δίνονταν συμβουλές , υποδείξεις , ευχές αλλά και παινέματα για τη νύφη. Ο χορός ήταν ομαλός, το ομάλ. Οι χορευτές κρατιούνται από τις παλάμες στο ύψος του ώμου. Κάθε ζευγάρι κρατάει μια λαμπάδα αναμμένη .Το όνομα του χορού θήμισμα ή θήμιγμα προέρχεται από παράφραση του ρήματος φημίζω (θημίζω) αυξάνω τη φήμη κάποιου, δηλαδή του ζευγαριού και μάλιστα της νύφης. « Θημεί, θημεί τον έγγαμον ,θημεί και την εγγάμισα...» Τα επτά μονοστέφανα ζευγάρια ,καθαρά χριστιανικός συμβολισμός, συμβολίζουν τις επτά ημέρες της δημιουργίας, της οποίας ενσάρκωσης πρέπει να αποτελέσει το καινούργιο ζευγάρι. Ο επιπλέον χορευτής στον κύκλο, το «τεκ'», το μονόν, είναι γνώρισμα της αυξημένης ευαισθησίας στις προλήψεις ,που υπήρχε στον Πόντο και σ'όλη την Ελλάδα. Ήταν η άμυνα στη βασκανία και σε κάθε κακό από το οποίο έπρεπε να προφυλαχτεί το νιόπαντρο ζευγάρι.

ΦΑΓΗΤΑ ΚΑΙ ΓΛΥΚΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Κοσάρα: βραστή κότα, μεζές για τον κουμπάρο. Προσφερόταν από τη θεία της νύφης συνοδευόμενη με τσίπουρο πάνω σε δίσκο στον κουμπάρο , όταν ερχόταν να πάρει τη νύφη από το σπίτι της .

Μελοβούτυρο: κέρασμα που προσφερόταν στο γαμπρό και στον κουμπάρο στο λογόπαρμα και στο νυφέπαρμα.

Πουρμά: γλυκίσμα όμοιο με το σαραγλί, αλλά λεπτότερο. Το έλεγαν και ζουλιχτόν (στριφτό). Ήταν γλυκό των γάμων , της βάπτισης , των γιορτών. Στις μέρες μας , όπως και παλαιότερα πολλές συγγενείς των νεόνυμφων ετοιμάζουν πουρμά για να προσφέρουν στη χαρά.

Τσαρέζα: κέρασμα που αποτελούνταν από στραγάλια, σταφίδες και καραμέλες και προσφέρονταν στους προσκεκλημένους του γάμου, όταν αυτοί έφταναν στο πατρικό σπίτι των μελλόνυμφων για να δωρίσουν και να ευχηθούν.

Φούστορον: η ομελέτα. Γίνεται με αυγά και πολλά άλλα υλικά από τα οποία έπαιρνε ανάλογα το όνομά της. Είχε ιδιαίτερη θέση στο διαιτολόγιο και τη ζωή των ποντίων. Στο νυφέπαρμα η θεία της νύφης ερχόταν στην εξώπορτα του σπιτιού με το φούστορον στο δίσκο για να το προσφέρει στο γαμπρό. Στην Αργυρούπολη πρόσφεραν φούστορον στη νύφη και τους συνοδούς της (γαμπρό, κουμπάρο, παρανύφ'σα). Στην Αμισό το Σαββατόβραδο του γάμου έστελναν στην εκκλησία οι σπιτικοί της νύφης ψωμί με φούστορον για να κεραστούν όσοι παρευρίσκονταν στη στέψη.

Ωτία: γλυκίσματα φτιαγμένα με ζύμη στο τηγάνι που προσφέρονται στους γάμους , στους αρραβώνες , αλλά και στις γιορτές. Προετοιμάζονται και προσφέρονται στις μέρες μας στους γάμους και στις γιορτές.

Ποτά

Ρακίν: το τσίπουρο ή ρακί. Στα πλαίσια του γάμου με ρακί γιόρταζαν το ψαλάφεμαν (πρόταση γάμου) , τα σουμάδα (οι αρραβώνες).

Κρασί και το ούζο.

Τα ποτά παλαιότερα τα πουλούσε ο επίτροπος της εκκλησίας με ορισμένο αριθμό οκάδων, δώδεκα και σπάνια δεκαπέντε οκάδες για το γάμο.

Η ΝΥΦΕ ΚΡΑΤΕΙ ΜΑΧ΄

(Η υποταγή της νύφης στον Πόντο)

Ένα παλιό ποντιακό έθιμο που έδειχνε τον μεγάλο σεβασμό της νύφης απέναντι στα μέλη της οικογένειας στην οποία άνηκε κι αυτή μετά τον γάμο της αλλά παράλληλα ήταν κι ένας τρόπος αποφυγής παρεξηγήσεων με τις άλλες νύφες που ζούσαν όλες στο ίδιο σπίτι με τα πεθερικά.

Σε πολλά μέρη του Πόντου (Κερασούντα, Χαλδία, Σάντα, Κοτύωρα, Σούρμενα, Νικόπολη κ.α.) η νύφη όχι μόνο κατά τη διάρκεια του αρραβώνα ή κατά το πρώτο καιρό του γάμου της αλλά και για πολλά χρόνια μετά **κρατούσε το μαχ΄** δηλαδή δεν είχε το δικαίωμα να μιλά στον πεθερό, την πεθερά κασι τα άλλα μέλη της οικογένειας που ήταν μεγαλύτερα από αυτήν. Το τέλος της σιωπής ερχόταν μετά από πολλά χρόνια και μόνο αν το απαιτούσαν τα πεθερικά της. Τότε η νύφη φιλούσε το χέρι του πεθερού ή της πεθεράς και εκείνοι της έκαναν δώρο ένα φόρεμα. Από την ημέρα εκείνη η νύφη έλεγε τον πεθερό **πατέρα** την πεθερά της **μητέρα** τον κουνιάδο της **αφέντα** την κουνιάδα της **κυρά** τον παππού **πάππο** και την γιαγιά **καλομάνα** Τέλος τα ηλικιωμένα άτομα τα έλεγε **θείο** ή **θεία** τον νονό **δεξάμενε** και τη νονά **δεξαμένη** .

Έθιμα της βάφτισης

Η ονοματοδοσία ακολουθούσε την εξής ιεραρχία. Στο πρώτο παιδί, αν ήταν αγόρι, δινόταν το όνομα του παππού, αν ήταν κορίτσι το όνομα της γιαγιάς (καλομάνα).

Το όνομα του δεύτερου παιδιού και των υπόλοιπων παιδιών, το έδινε ο νονός ή η νονά ο «δεξάμενος ή η δεξαμέντσα» των οποίων όλη η οικογένεια τιμούσε και τιμά με αίσθημα σεβασμού. Συνήθεια που σπανίζει στην εποχή μας.

Σε περίπτωση που πιο πριν πέθαιναν νεογέννητα παιδιά της οικογένειας, τότε στα άλλα παιδιά έδιναν το όνομα Ευστάθιος, Ναζή. Το βάπτισμα γινόταν πάντοτε στην εκκλησία. Η μητέρα του παιδιού δεν πήγαινε στην εκκλησία για τη βάπτισμα. Στην επιστροφή ο κουμπάρος έφερνε το παιδί στο σπίτι. Τότε η μητέρα έκανε τρεις μετάνοιες για να πάρει το παιδί από το νονό. Στις ημέρες μας παραμένει αυτή η πράξη σεβασμού. Μετά το μυστήριο ακολουθούσε τραπέζι με γλέντι στο σπίτι των γονέων. Ο νονός αναλάμβανε τα έξοδα της βάφτισης και αντάλλαζε δώρα με τους γονείς. Είχε την υποχρέωση να κάνει τα πρώτα ρούχα στο βαπτιστικό του και αργότερα ολόκληρη τη φορεσιά στην εφηβεία ή να του δωρίσει χρήματα.

Στις τρεις μέρες μετά τη βάπτιση γινόταν η απόλυση του βρέφους για να καθαριστεί από το λάδι. Τότε οι παρευρισκόμενοι έριχναν χρήματα μέσα στη σκάφη. Μια βδομάδα μετά τη βάπτιση οι γονείς για να τιμήσουν τον κουμπάρο παρέθεταν τραπέζι στον ίδιο και στην οικογένειά του.

Εδέσματα της βάφτισης (Πουρμά, ωτία, φούστορον)

Ακόμα και σήμερα πολλές πόντιες νοικοκυρές ετοιμάζουν πίτα, πουρμά ή ωτία για να τα προσφέρουν κατά την επίσκεψή τους για τη γέννηση ενός παιδιού.

Ποτά

Ο επίτροπος της εκκλησίας, έδινε για τη βάπτιση από τρεις ως έξι οκάδες ρακί.

Χατιρόπαρμαν, ένα ποντιακό έθιμο που συνεχίζεται ως τις μέρες μας.

Χατιρόπαρμαν λεγόταν η συλλυπητήρια επίσκεψη που γινόταν για να παρηγορήσουν την οικογένεια του νεκρού.

Μετά την κηδεία κατά το απόβραδο και ως αργά το βράδυ ή και την επόμενη μέρα όλοι οι κάτοικοι του χωριού ή και από γειτονικά πήγαιναν ανά 2-3 στο σπίτι του νεκρού για να δώσουν τα συλλυπητήρια στην οικογένεια του να *παίρνει το χατίρ*'

Όλοι έρχονταν με φαγητά μέσα στο σινί

για να καθίσουν να συμφάγουν με τους τεθλιμμένους,

για να μη μείνουν νηστικοί.

Έτρωγαν όλοι μαζί και όταν έφευγαν έλεγαν λόγια παρηγορητικά όπως ο Θεός να σχωρά 'τον(Ο θεός να τον συγχωρέσει), 'λαφρόν η νύχτα τ' (ελαφριά η νύχτα του)κ.λ.π. Κάποιοι συγγενείς έμεναν εκεί.

Χατιρόπαρμαν γινόταν και με την ευκαιρία του γάμου .Την Πέμπτη πριν από την Κυριακή του γάμου ή αργότερα το απόγευμα του Σαββάτου, πριν να αρχίσουν να παίζουν τα μουσικά όργανα ο πατέρας, ο θείος και ο νονός του γαμπρού πήγαιναν με ένα μπουκάλι ούζο και ρακοπότηρα στο χέρι να πάρουν χατίρ' από τους οικείους των νεκρών της χρονιάς. Πήγαιναν σπίτι τους και πίνοντας από ένα ποτήρι ούζο έλεγαν: αιωνία η μνήμη ή ο θεός να σχωρα' τον Έτσι έπαιρναν την άδεια των οικείων του νεκρού να παίζουν τα όργανα. Αν δε γινόταν αυτό εκείνος που είχε πένθος δεν μπορούσαν να πάει στο γάμο ή να στείλει δώρο. Αυτό το έθιμο υπάρχει μέχρι σήμερα.¹

¹ Πηγή <http://3lyk-polichn.thess.sch.gr/pleiades/pages/pontioi.htm> και epontos.